

RELACJE POMIĘDZY WYRÓŻNIONYMI ASPEKTAMI RELIGIJNOŚCI I WARTOŚCIAMI RELIGIJNYMI WŚRÓD STUDENTÓW REHABILITACJI ORAZ FIZJOTERAPII

Marcin Wnuk

Jerzy T. Marcinkowski

Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego
Katedra Medycyny Społecznej, Zakład Higieny
Poznań

RELATIONSHIP BETWEEN FACETS OF RELIGIOSITY AND RELIGIOUS VALUES AMONG STUDENTS OF REHABILITATION AND PHYSIOTHERAPY

Summary. The main aim of this study was to examine whether many facets of religiosity are related to religious values. The sample consisted of 75 students of rehabilitation and physiotherapy from the School of Bydgoszcz. The following tools were used: *Scheller's Values Scale*, *Daily Spiritual Experiences Scale (DSES)*, *Santa Clara Strength of Religious Faith Questionnaire (SCSORF)*, *Religious Coping Scale (RCOPE)*, *Religious Support Scale (RSS)* as well as one-item scales regarding frequency of prayer and frequency of church attendance. Student's religiosity are reflected in their values structure. Many aspects of religiosity are directly and indirectly related to religious values like faith, God, life eternity and salvation. According to results students are very religious faith or non religious in all aspect of their religiosity.

Wprowadzenie

Podczas gdy religia stanowi zbiór prawd, norm, czynności obrzędowych i form zachowania regulujących relacje pomiędzy człowiekiem i Bogiem, religijność jest subiektywnym odniesieniem oraz stosunkiem człowieka do Boga, jak również więzi pomiędzy nimi (Prężyna, 1988; Makselon, 1990; Kuczkowski, 1993).

Każdy akt religijny ze względu na odniesienie do rzeczywistości nadprzyrodzonej, zewnętrznej wobec człowieka w powiązaniu z jego wewnętrznymi właściwościami oraz atrybutami ma specyficzny oraz indywidualny charakter, pełniąc określoną rolę i funkcję dla jego egzystencji (Prężyna, 1988). Wydaje się, że ważność danego aktu religijnego dla dalszego funkcjonowania jednostki jest zależna od tego, na ile wartości religijne zajmują centralną pozycję w jej strukturze wartości. Jeśli wartości religijne są

Adres do korespondencji: Marcin Wnuk, e-mail, marwnuk@wp.pl

ulokowane peryferycznie w układzie aksjologicznym, stanowiąc wartość drugorzędną podporządkowaną innej naczelnej wartości, ich wpływ na strukturę motywacyjną będzie ograniczony i zminimalizowany. W sytuacji, kiedy system wartości jest zorganizowany wokół wartości religijnych zachowania, myśli i uczucia jednostki odzwierciedlają istotność tych wartości dla jej funkcjonowania i ujawniają się w jej postawie. Religia jest czynnikiem dynamizującym i integrującym osobowość jednostki. Dostarcza ona kryteriów wyboru właściwych alternatyw postępowania oraz wytycza kierunek dążeń ludzkich zgodnych z przyjętymi normami, zasadami oraz filozofią życia. W sytuacji konfliktu motywuje człowieka do dokonania wyboru zgodnego z własną hierarchią wartości, zwiększając tym samym przewidywalność jego zachowań. W kontekście radykalnych i postępujących zmian natury psychicznej i fizycznej, towarzyszącym różnym zaburzeniom, pozwala na zachowanie własnej tożsamości poprzez odniesienie do niezmiennych wartości sakralnych. Internalizacja wartości religijnych zmniejsza prawdopodobieństwo negatywnego wpływu społecznego oraz zwiększa koncentrację jednostek na poszukiwaniu i realizacji talentów i predyspozycji, które posiada (Pargament i in., 2000).

Religijność jest fenomenem wieloaspektowym, ujawniającym się zarówno w przeżyciach duchowych (Loustalot i in., 2006), radzeniu sobie ze stresem poprzez odwoływanie do treści religijnych (Pargament i in., 2000), poczuciu wsparcia ze strony Boga i Kościoła w momentach kryzysowych oraz konfliktowych (Fiala i in., 2002), jak również w zaangażowaniu religijnym mającym indywidualną (modlitwa) (Francis, Burton, 1994) oraz instytucjonalną formę (pobyt na mszy świętej) (Abbotts i in., 2004). Przeżycia duchowe są konsekwencją realizacji wartości zarówno o charakterze religijnym, jak i świeckim. Oznacza to, że nie są one tylko i wyłącznie domeną osób religijnych, choć w ich przypadku odgrywają one szczególną rolę poprzez poczucie bycia w intymnym kontakcie z Bogiem, doświadczanie jego bliskości, czy poczucie bycia przez niego kochanym i bezwarunkowo akceptowanym. Radzenie sobie ze stresem jest procesem, w którym odbywa się odwołanie do wartości istotnych dla danej osoby. Mogą one mieć zarówno świecki, jak i religijny charakter. W tym drugim przypadku jest mowa o religijnych sposobach radzenia sobie ze stresem. Są one ujmowane jako złożony proces konfrontowania się z sytuacjami stresowymi, który nie jest sprowadzany do prostych behawioralnych wskaźników takich jak modlitwa lub mechanizmów obronnych w postaci wyparcia lub zaprzeczania. Zawierają one zarówno aktywne, jak i pasywne, skoncentrowane na problemie, ale i na emocjach, intrapsychiczne oraz interpersonalne strategie radzenia sobie ze stresem (Klaassen i in., 2006). Od innych form radzenia sobie różnią się przede wszystkim tym, że ich treść ma charakter *stricte* religijny. W perspektywie wydarzeń życiowych w wymiarze psychologicznym jednostka może poszukiwać bliższej więzi z Bogiem, starać się o jego miłość i opiekę, próbować tworzyć własne plany w łączności z Bogiem i zgodnie z jego wolą lub postrzegać to jako karę ze strony Boga, brak miłości czy porzucenie. Tak samo jak w przypadku podziału na świeckie i religijne sposoby radzenia sobie ze stresem, również źródła wsparcia można podzielić na świeckie oraz religijne w zależności od tego, co stanowi ich treść. Religia jest istotnym elementem wsparcia, zarówno w kontekście bycia członkiem wspólnoty religijnej, jak i posiadania specyficznej więzi z Bogiem. Uczest-

nictwo w grupach religijnych ma korzystny wpływ na zdrowie i dobrostan dzięki lepszemu wykorzystaniu zasobów społecznych, co ma odzwierciedlenie w wielkości sieci wsparcia społecznego, częstotliwości interakcji z innymi członkami grupy, aktualnej i antycypowanej zmianie różnych typów formalnego i nieformalnego wsparcia (instrumentalnego, socjoemocjonalnego itd.) oraz pozytywnej percepcji relacji wsparcia (satysfakcja i przewidywanie pomocy) (Chatters, 2000). Wsparcie ze strony Boga przejawia się w przekonaniu o własnej wartości w jego oczach, w poczuciu przynależności, wdzięczności, troski z jego strony szczególnie w trudnych sytuacjach życiowych oraz dostępności i możliwości odwołania się do niego i poszukiwania jego woli.

Osoby zaangażowane religijnie biorą udział w różnych praktykach religijnych, z których najbardziej elementarne to modlitwa oraz udział we mszy świętej. Publiczne przejawy zaangażowania religijnego, takie jak udział we mszy świętej dają możliwość nawiązania i utrzymania więzi opartej na zaufaniu i otwartości zarówno z innymi wiernymi, jak i z Bogiem. Kościół oraz przebywanie w nim może być postrzegany jako tzw. „bezpieczna baza”, do której można się odwołać w szczególnie trudnych chwilach życia, uzyskując ukojenie, poczucie bezpieczeństwa, wewnętrzny spokój oraz dystans wobec dziejących się wydarzeń. Modlitwa stanowi sposobność do nawiązania i rozwoju intymnej relacji z Bogiem, wyrażenia swojej wdzięczności, poszukiwania wsparcia w trudnych sytuacjach, poszukiwania odpowiedzi na nurtujące pytania egzystencjalne, odkrywania planu Bożego czy głębszej refleksji nad własnym życiem. Poloma i Pendleton (1991) na podstawie treści modlitwy wyróżnili jej 4 typy: błagalną, potoczną, rytualną oraz medytacyjną. Modlitwa błagalna polega na zwróceniu się do Boga z prośbami, które mają materialny charakter i są związane z realizacją konkretnych potrzeb własnych lub innych osób. W modlitwie zwyczajnej w porównaniu z modlitwą błagalną przedmiot potrzeb, o których realizację prosi podmiot modlący się ma bardziej ogólny charakter i może to być prośba o przebaczenie, błogosławieństwo itp. Modlitwa rytualna polega na czytaniu lub mówieniu z pamięci wcześniej przygotowanego tekstu. Modlitwa medytacyjna opiera się na budowaniu intymnej oraz personalnej więzi z Bogiem poprzez adorację, komunikację oraz refleksję.

U osób religijnych w odniesieniu do poszczególnych aspektów religijności powinno się to uwydatniać w ważności wartości mających religijny charakter. Trudno sobie wyobrazić sytuację, kiedy poszczególne przejawy religijności miałyby nie mieć odzwierciedlenia w strukturze aksjologicznej studentów.

Założono, że im bardziej religijni są studenci, czyli posiadają większą siłę wiary religijnej, częściej doświadczają przeżyć duchowych, częściej radzą sobie poprzez pozytywne odwoływanie do Boga i wartości religijnych, odczuwają większe wsparcie ze strony Boga, częściej praktykują modlitwę oraz częściej uczestniczą we mszy świętej, tym większe znaczenie posiadają dla nich wartości religijne takie jak Bóg, wiara, zbawienie i życie wieczne. Natomiast większa religijność studentów nie będzie miała związku z wartościami świeckimi.

Dodatkowo postanowiono sprawdzić, na ile religijność studentów ma zintegrowany charakter, czyli czy w przypadku osób religijnych wszystkie aspekty religijności są ze sobą ściśle związane?

Metoda

Próba osób badanych. W badaniach wzięło udział 75 studentów fizjoterapii i rehabilitacji studiujących w Bydgoskiej Szkole Wyższej. Ankiety były rozdawane i wypełniane podczas zajęć. Kobiety stanowiły 86,7%, podczas gdy mężczyzn było 13,3%. Wykształcenie średnie posiadało 90,7%, natomiast wyższe 9,3% badanych.

Pomiar. Użyto następujących narzędzi badawczych: Skali Wartości Schelerowskich w adaptacji Brzozowskiego, Skali Codziennych Doświadczeń Duchowych (DSES), Kwestionariusza Siły Wiary Religijnej (SCSORF), Skali Religijnych Sposobów Radzenia Sobie ze Stresem (RCOPE), Skali Wsparcia Religijnego – do mierzenia częstotliwości modlitwy oraz częstotliwości pobytu na mszy świętej.

Skala Wartości Schelerowskich nawiązuje do Schelerowskiej teorii obiektywnej hierarchii wartości. Umożliwia poznanie subiektywnej ważności 50 wartości, a także pozwala na ocenę podobieństwa wartości subiektywnych do obiektywnego i idealnego prototypu. Narzędzie składa się z listy 50 wartości, tworzących 10 grup. Skale podstawowe to: wartości hedonistyczne, witalne, estetyczne, prawda, moralne, święte. Skale czynnikowe są następujące: sprawność i siła fizyczna, wytrzymałość, świętości świeckie, świętości religijne. Zadanie badanego polega na dokonaniu na 101-punktowej skali, oceny subiektywnej ważności każdej wartości. Narzędzie prezentuje zadowalające właściwości psychometryczne zarówno pod względem trafności, jak i rzetelności (Brzozowski, 1995). W przytaczanych badaniach współczynnik rzetelności α -Cronbacha wyniósł 0,91.

Skala Religijnych Sposobów Radzenia Sobie ze Stresem (RCOPE) składa się z 14 pytań. Połowa z nich odnosi się do korzystania z pozytywnych, religijnych sposobów radzenia sobie ze stresem, podczas gdy druga połowa pytań dotyczy negatywnych, religijnych form zmagania się z sytuacjami stresowymi. W przedstawionych badaniach zastosowano tylko pytania odnoszące się do pozytywnych religijnych strategii radzenia sobie ze stresem. Na każde z nich osoba badana odpowiada na 4-stopniowej skali w zależności od tego na ile zgadza się lub nie z danym stwierdzeniem. Rzetelność skali w zależności od badanej populacji wynosi $\alpha = 0,78-0,94$ (Pargament i in., 2000). W badaniach na populacji studentów oraz osób uzależnionych od alkoholu w Polsce wykazano, że narzędzie to składa się z dwóch czynników, z których jeden to pozytywne religijne sposoby radzenia sobie ze stresem, natomiast drugi to negatywne religijne sposoby radzenia sobie ze stresem. Po zastosowaniu analizy czynnikowej zanotowano różnicę w stosunku do oryginalnej skali przejawiającą się w tym, że aż 8 pytań znalazło się w zakresie pierwszego z nich, natomiast tylko 6 w zakresie drugiego, co oznaczało, że jedna pozycja skali, która miała się odnosić do negatywnych sposobów radzenia sobie ze stresem pojawiła się jako składowa czynnika drugiego. Był to powód dla którego zrezygnowano z zastosowania obu podskal, na rzecz ograniczenia się wyłącznie do 7 pytań dotyczących pozytywnych religijnych sposobów radzenia sobie ze stresem, których korelacja w odniesieniu do wyodrębnionego czynnika była zadowalająca i zgodna z założeniami teoretycznymi powstania tej miary. W realizowanym projekcie badawczym współczynnik rzetelności α -Cronbacha tej podskali wyniósł 0,68.

Kwestionariusz Siły Wiary Religijnej Santa Clara składa się z 10 pytań dotyczących przekonań religijnych, które są niezależne od prezentowanego przez badanych

wyznania religijnego. Analiza czynnikowa potwierdziła, iż użyte w nim pytania wchodziły w skład jednego wymiaru, który można określić jako siła przekonań religijnych (Lewis i in., 2001). Rzetelność skali wynosi $\alpha = 0,94-0,96$ (Plante, Boccaccini 1997a; 1997b). Adaptacja kwestionariusza do warunków polskich dokonana na populacjach studentów i Anonimowych Alkoholików potwierdziła zadowalające właściwości psychometryczne kwestionariusza. Wykazano trafność wewnętrzną tej miary jako narzędzia posiadającego jednoczynnikowy charakter, wysoką rzetelność mierzoną współczynnikiem α -Cronbacha = 0,94 i α -Cronbacha = 0,95, jak również trafność teoretyczną poprzez wykazanie dużej siły korelacji z podobnymi narzędziami dotyczącymi tej samej cechy, jak również braku lub słabej korelacji z odmiennymi konstruktami (Wnuk, 2009a). W przeprowadzonym projekcie współczynnik rzetelności α -Cronbacha wyniósł 0,94.

Skala Codziennych Doświadczeń Duchowych składa się z 16 pytań. Osoba badana udziela odpowiedzi na 6-stopniowej skali: od 1 – nigdy lub prawie nigdy, do 6 – wiele razy w ciągu dnia. Im większą liczbę punktów uzyskuje, z tym większym stopniem duchowości mamy do czynienia. Narzędzie to prezentuje zadowalające właściwości psychometryczne. Jego rzetelność, w zależności od populacji, plasuje się w granicach $\alpha = 0,86-0,95$ (Loustalot i in., 2006). Prace nad adaptacją kwestionariusza do warunków polskich zostały przeprowadzone na populacji studentów oraz Anonimowych Alkoholików. Potwierdzono trafność wewnętrzną tej miary jako narzędzia posiadającego dwuczynnikowy charakter, wysoką rzetelność mierzoną współczynnikiem α -Cronbacha = 0,94, jak również trafność teoretyczną poprzez wykazanie dużej siły korelacji z podobnymi narzędziami dotyczącymi tej samej cechy, jak również braku lub słabej korelacji z odmiennymi konstruktami (Wnuk, 2009b). W realizowanym projekcie badawczym współczynnik rzetelności α -Cronbacha wyniósł 0,87.

Skala Wsparcia Religijnego zawiera trzy wymiary: wsparcia ze strony wspólnoty religijnej, wsparcia ze strony Boga oraz wsparcia ze strony liderów religijnych. Narzędzie to składa się z 21 pytań, po 7 na każdą podskalę. Na zadane pytania badani odpowiadają na 5-stopniowej skali w zależności od tego na ile zgadzają się lub nie z danym stwierdzeniem. Opisywane narzędzie posiada zadowalające właściwości psychometryczne. W jednym z badań rzetelność tej trójczynnikowej skali wyniosła $\alpha = 0,91$, dla poszczególnych podskal odpowiednio $\alpha = 0,88$, $\alpha = 0,84$ i $\alpha = 0,92$ (Fiala i in., 2002). W realizowanym projekcie badawczym zastosowano tylko część pytań przynależnych do podskali wsparcia ze strony Boga, a ich współczynnik rzetelności α -Cronbacha wyniósł 0,67.

Na skali częstotliwości pobytu na mszy świętej badani zaznaczali, jak często uczestniczą we mszy świętej, mając do wyboru pięć możliwości: nigdy z wyjątkiem chrztów, ślubów i pogrzebów, kilka razy w roku, raz w ciągu miesiąca lub dwóch, dwa lub trzy razy w miesiącu, raz w tygodniu lub częściej.

Skala częstotliwości modlitwy zawierała następujące odpowiedzi: nigdy, czasami, raz w miesiącu, raz w tygodniu, codziennie.

Wyniki

Do wykonania obliczeń statystycznych zastosowano pakiet statystyczny SPSS wersja 12. Wartości współczynników korelacji pomiędzy poszczególnymi aspektami religijności a ważnością wartości religijnych przedstawiono w tabeli 1. W tabeli 2 znalazły się wyniki współczynników korelacji pomiędzy poszczególnymi aspektami religijności a ważnością wartości pozareligijnych. Spośród wszystkich zastosowanych zmiennych ważność wartości życia wiecznego była pozytywnie związana tylko ze wsparciem ze strony Boga, a siła tego związku była słaba, oraz z ważnością wartości takich jak wiara i zbawienie. W tym drugim przypadku siła tych zależności była umiarkowana.

Tabela 1. Wartości współczynników korelacji pomiędzy wyróżnionymi aspektami religijności a wartościami religijnymi ($N = 75$)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Siła wiary religijnej										34,87	9,08
2. Częstość przeżyć duchowych	0,77**									18,79	5,72
3. Częstość pobytu w kościele	0,65**	0,58**								3,17	1,45
4. Częstość modlitwy	0,63**	0,59**	0,53**							3,16	1,51
5. Pozytywny religijny <i> coping</i>	0,63**	0,52**	0,46**	0,36**						17,92	6,71
6. Wsparcie ze strony Boga	0,70**	0,58**	0,57**	0,50**	0,33**					25,21	6,54
7. Bóg	0,75**	0,67**	0,60**	0,52**	0,26*	0,56**				65,75	34,41
8. Wiara	0,47**	0,50**	0,37**	0,28*	0,22	0,40**	0,59**			69,90	30,93
9. Zbawienie	0,37**	0,36**	0,29*	0,32**	0,36*	0,35**	0,38**	0,64**		61,03	34,95
10. Życie wieczne	0,14	0,15	0,19	0,11	0,13	0,27*	0,17	0,30*	0,50**	59,25	38,15

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,05; ** Korelacja jest istotna na poziomie 0,01

Siła wiary religijnej korelowała umiarkowanie z ważnością zbawienia oraz wiary, częstotliwością pobytu na mszy świętej, z częstotliwością modlitwy oraz pozytywnymi religijnymi sposobami radzenia sobie ze stresem. Stwierdzono istnienie silnych związków pomiędzy siłą wiary religijnej a znaczeniem wartości *Bóg*, częstotliwością przeżyć duchowych oraz odczuwanym wsparciem z jego strony. Częstotliwość przeżyć duchowych była silnie skorelowana z ważnością Boga jako wartości. Pozostałe zmienne religijne, takie jak zbawienie, wiara, częstotliwość pobytu na mszy świętej, częstotliwość modlitwy oraz pozytywne religijne sposoby radzenia sobie ze stresem, jak również odczuwane wsparcie ze strony Boga były umiarkowanie związane z częstotliwością przeżyć duchowych. Częstotliwość pobytu na mszy świętej była umiarkowanie skorelowana z wszystkimi aspektami religijnymi oraz wartościami religijnymi poza życiem wiecznym, podobnie jak częstotliwość modlitwy z tą tylko różnicą, że związek pomiędzy częstotliwością modlitwy a ważnością zbawienia jako wartości był słaby. Zanotowano umiarkowane związki pomiędzy pozytywnymi religijnymi sposobami radzenia sobie ze stresem a ważnością zbawienia jako wartości oraz wsparciem ze strony Boga. Pozytywne religijne sposoby radzenia sobie ze stresem korelowały słabo z ważnością Boga jako wartości oraz z ważnością wiary jako wartości. Odczuwane wsparcie ze strony Boga było umiarkowanie związane z ważnością wiary, Boga oraz zbawiania. Wartości religijne korelowały umiarkowanie pomiędzy sobą, poza korelacją pomiędzy ważnością wiary oraz życia wiecznego, która była słaba.

Tabela 2. Wartości współczynników korelacji pomiędzy wyróżnionymi aspektami religijności a wartościami niereligijnymi ($N = 75$)

	SCSORF	DSES	Często- tliwość pobytu na mszy świętej	Często- tliwość modli- twy	RCOPE	RSS	<i>M</i>	<i>SD</i>
Dobroć	0,40**	0,34**	0,24*	0,38**	0,39**	0,11	82,90	17,64
Dostatnie życie	0,00	0,01	-0,10	0,06	-0,01	-0,01	65,13	23,64
Elegancja	-0,05	-0,06	-0,22	-0,15	-0,04	0,07	50,07	27,80
Gustowność	-0,07	-0,02	-0,17	-0,15	-0,01	0,09	46,87	26,99
Harmonia	0,11	0,13	-0,02	-0,08	0,17	0,07	67,41	23,71
Honor	0,21	0,05	0,14	0,04	0,27*	0,22	73,55	26,22
Inteligencja	-0,12	-0,10	-0,05	-0,12	-0,07	-0,07	79,61	22,56
Kraj	0,16	0,07	-0,02	0,12	0,12	0,20	63,40	28,27
Logiczność	0,09	0,11	-0,09	0,03	0,09	0,05	62,43	27,00
Ład	-0,08	-0,03	-0,12	-0,15	0,03	-0,03	54,58	26,01
Mądrość	-0,06	-0,14	-0,10	-0,18	0,02	-0,04	77,46	23,78
Miłość bliźniego	0,13	0,06	0,14	0,17	0,04	0,15	87,79	17,36
Miłość erotyczna	-0,37**	-0,30*	-0,29*	-0,22	-0,30*	-0,15	70,86	26,75
Naród	0,21	0,13	0,03	0,13	0,20	0,27*	64,54	27,40
Niepodległość	0,21	0,15	0,08	0,03	0,17	0,16	68,14	28,90

cd. tabeli 2

Obiektywność	-0,12	-0,19	-0,17	-0,03	-0,06	-0,12	65,04	27,48
Odporność na zmęczenie	-0,28**	-0,16	-0,20	-0,13	-0,10	-0,23	67,54	23,57
Ojczyzna	0,12	0,02	0,01	0,11	0,06	-0,18	68,89	27,54
Otwarty umysł	0,01	-0,12	-0,02	-0,02	0,01	0,14	70,52	24,14
Państwo	0,23	0,16	0,14	0,07	0,15	0,29*	65,40	27,08
Patriotyzm	0,16	0,14	0,07	0,06	0,14	0,23	66,20	28,48
Prawdomówność	-0,05	-0,08	0,04	-0,03	0,06	-0,07	79,82	23,98
Proporcjonalność kształtów	0,03	0,05	-0,11	0,17	0,01	0,05	49,41	33,07
Przyjemność	-0,20	-0,15	-0,11	0,02	-0,15	-0,03	74,04	24,94
Radość życia	0,02	-0,03	0,04	0,00	0,07	0,06	78,80	26,84
Regularność życia	-0,03	-0,04	-0,24*	-0,01	-0,08	0,01	43,16	30,90
Rozumienie	-0,04	-0,12	-0,17	0,04	-0,02	-0,09	69,49	25,47
Rzetelność	0,18	0,08	0,08	0,15	0,16	0,17	71,12	24,64
Siła fizyczna	0,19	0,09	-0,09	0,12	0,08	0,27*	60,40	28,95
Sprawność	0,23	0,13	0,09	0,23	0,18	0,26*	68,99	27,71
Sprężystość ciała	0,04	0,13	-0,02	0,20	0,02	0,26*	58,54	32,01
Szczerość	-0,04	0,03	0,06	0,12	0,12	-0,04	85,17	19,46
Szerokie horyzonty umysłowe	-0,12	-0,17	-0,14	-0,06	-0,13	-0,26*	71,09	25,82
Uczciwość	0,10	-0,06	0,09	0,16	0,13	0,06	77,30	29,40
Umiejętność znoszenia chłodu	0,14	0,05	-0,04	0,20	0,15	-0,02	50,50	31,51
Umiejętność znoszenia głodu	0,17	0,20	0,04	0,36**	0,09	0,16	49,46	31,09
Uporządkowanie	0,14	0,22	0,05	0,19	0,04	0,11	58,36	27,52
Uprzejmość	0,09	0,09	0,02	0,12	0,04	0,12	68,21	26,86
Wiedza	0,14	0,08	0,20	0,12	0,20	0,10	76,09	24,30
Wygoda	0,00	0,08	-0,05	0,00	-0,12	0,20	58,73	28,06
Wypoczęcie	0,08	-0,01	-0,01	0,04	0,08	0,13	70,10	24,89
Pokój	0,08	0,13	0,10	0,07	0,12	-0,04	71,96	28,85
Pomaganie	0,03	0,05	0,07	0,09	0,21	-0,17	72,03	29,28
Posiadanie	-0,14	0,01	-0,02	0,01	-0,08	0,03	53,18	31,26
Życie pełne wrażeń	-0,23	-0,11	-0,14	-0,14	-0,18	-0,04	65,77	30,02
Życzliwość	0,09	0,11	0,12	0,22	0,19	0,13	70,58	28,40

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,05; ** Korelacja jest istotna na poziomie 0,01

Poza wartościami religijnymi siła wiary religijnej korelowała pozytywnie z ważnością dobroci oraz negatywnie z miłością erotyczną oraz umiejętnością znoszenia głodu. Częstotliwość pobytu na mszy świętej była pozytywnie związana z dobrocią, jak również negatywnie związana z miłością erotyczną oraz regularnością życia. Częstotliwość modlitwy była pozytywnie skorelowana z dobrocią oraz umiejętnością znoszenia głodu. Pozytywne religijne sposoby radzenia sobie ze stresem poza korelacją z dobrocią były pozytywnie związane z honorem oraz negatywnie skorelowane z miłością erotyczną. Wsparcie ze strony Boga było pozytywnie związane z ważnością takich wartości, jak: naród, państwo, siła fizyczna, sprawność, sprężystość ciała. Ta sama zmienna korelowała ujemnie z szerokimi horyzontami umysłowymi.

Dla zweryfikowania, które aspekty religijności są najistotniejszymi predyktorami wartości religijnych oraz czy wszystkie są z nimi bezpośrednio związane, zastosowano cztery analizy regresji liniowej w odniesieniu do każdej badanej wartości religijnej, czyli Boga, wiary, zbawienia oraz życia wiecznego. Do równania regresji wprowadzono jednocześnie wszystkie zmienne niezależne, które na etapie korelacji parami były związane z poszczególnymi wartościami religijnymi.

Predyktorami wiary jako zmiennej zależnej było zbawienie jako wartość ($beta = 0,466$; $F = 35,77$; $p < 0,01$) oraz Bóg ($beta = 0,374$; $F = 35,77$; $p < 0,01$), podczas gdy siła związków pomiędzy siłą wiary religijnej, częstotliwością przeżyć duchowych, wsparciem ze strony Boga, częstotliwością modlitwy, częstotliwością pobytu na mszy świętej, jak również życiem wiecznym a znaczeniem wiary zostały zredukowane do poziomu nieistotnego statystycznie (odpowiednio: $beta = 0,025$, $p = 0,864$; $beta = 0,077$, $p = 0,518$; $beta = -0,008$, $p = 0,938$; $beta = -0,090$, $p = 0,389$; $beta = -0,101$, $p = 0,350$ oraz $beta = 0,013$, $p = 0,891$). Ważność wartości Boga oraz zbawienia wyjaśniało 52% wariancji wartości wiary.

Tabela 3. Wyniki analizy skupień metodą k-średnich ($N = 75$)

	Skupienia		Skupienie		Błąd		F
	1	2	Średni kwadrat	df	Średni kwadrat	df	
Siła wiary religijnej	26	38	1996,12	1	55,98	67	35,66**
Pozytywny religijny <i> coping</i>	15	19	293,38	1	44,59	67	6,58**
Wsparcie ze strony Boga	20	27	658,52	1	35,44	67	18,58**
Częstotliwość pobytu na mszy świętej	2	4	26,28	1	1,74	67	15,07**
Częstotliwość modlitwy	2	4	33,27	1	1,85	67	17,95**
Przeżycia duchowe	14	21	676,80	1	24,64	67	27,47**
Bóg	33	78	28575,95	1	774,34	67	36,90**
Wiara	34	85	38094,77	1	344,19	67	110,68**
Zbawienie	26	80	41345,25	1	460,32	67	89,82**
Życie wieczne	40	72	13981,65	1	1133,78	67	12,33**

** Korelacja jest istotna na poziomie 0,01

Predyktorami zbawienia jako zmiennej zależnej była wiara jako wartość ($beta = 0,491$; $F = 23,80$; $p < 0,01$), częstotliwość modlitwy ($beta = 0,256$; $F = 23,80$; $p < 0,01$) oraz życie wieczne jako wartość ($beta = 0,216$; $F = 23,80$; $p < 0,01$), podczas gdy siła związków pomiędzy siłą wiary religijnej, częstotliwością przeżyć duchowych, wsparciem ze strony Boga, pozytywnymi religijnymi sposobami radzenia sobie ze stresem, częstotliwością pobytu na mszy świętej, jak również życiem wiecznym a znaczeniem Boga jako wartości zostały zredukowane do poziomu nieistotnego statystycznie (odpowiednio: $beta = 0,116$, $p = 0,341$; $beta = 0,044$, $p = 0,709$; $beta = 0,100$, $p = 0,353$; $beta = 0,082$, $p = 0,383$; $beta = 0,073$, $p = 0,492$ oraz $beta = 0,001$, $p = 0,993$). Ważność wartości wiary oraz życia wiecznego, jak również częstotliwość modlitwy wyjaśniały 52,3% wariancji wartości zbawienia.

Jedynym predyktorem wartości życia wiecznego była ważność wartości zbawienia ($beta = 0,462$; $F = 18,37$; $p < 0,01$), podczas gdy siła związków pomiędzy wsparciem ze strony Boga, jak również wiarą a znaczeniem życia wiecznego jako wartości zostały zredukowane do poziomu nieistotnego statystycznie (odpowiednio: $beta = 0,153$, $p = 0,191$ oraz $beta = 0,017$, $p = 0,901$). Ważność wartości zbawienia wyjaśniało 21,4% wariancji wartości życia wiecznego.

Duże wartości odchyień standardowych zmiennych religijnych, a szczególnie wartości religijnych w porównaniu z resztą wartości były świadectwem, że badana grupa studentów nie jest homogeniczna pod względem religijności. Dla sprawdzenia, czy studenci dzielą się na dwie podgrupy, z których jedna zawiera osoby bardzo religijne, natomiast druga znacznie mniej religijne zastosowano analizę skupień metodą k-średnich. Otrzymane wyniki potwierdziły zróżnicowanie badanych studentów pod względem religijności w odniesieniu do jej wszystkich aspektów (zob. tabela 3). Okazało się, że jedna grupa studentów składa się z osób, które mają dużą siłę wiary religijnej, często doświadczają przeżyć duchowych, często się modlą i uczestniczą we mszy świętej, częściej korzystają z pozytywnych religijnych sposobów radzenia sobie ze stresem, mają silniejsze poczucie wsparcia ze strony Boga, a wartości religijne, takie jak wiara, Bóg, zbawienie i życie wieczne są kluczowe w ich strukturze aksjologicznej. Ich przeciwieństwem są studenci, którzy nie należą do zbyt religijnych i ma to odzwierciedlenie we wszystkich badanych aspektach religijności.

Dyskusja

Hipoteza stwierdzająca istnienie pozytywnych związków pomiędzy poszczególnymi aspektami religijności i ważnością wartości religijnych, takich jak: wiara, Bóg, zbawienie i życie wieczne została w znacznej mierze potwierdzona. W zależności od danej wartości religijnej jej predyktorami były inne wartości religijne, tak jak w przypadku wiary oraz życia wiecznego albo wartości religijne i inne zmienne religijne, tak jak w przypadku Boga oraz zbawienia. Zastosowane metody pozwalają na stwierdzenie, które miary religijności były bezpośrednio, a które pośrednio związane z wartościami religijnymi (Baron, Kenny, 1986).

Predyktorami wiary było zbawienie oraz Bóg, natomiast inne zmienne religijne, takie jak: siła wiary religijnej, częstotliwość przeżyć duchowych, wsparcie ze strony Boga, częstotliwość modlitwy oraz częstotliwość pobytu na mszy świętej pozostawały

w pośredniej relacji do tej zmiennej. Oznacza to, że studenci posiadający silną wiarę religijną, którzy często doświadczają przeżyć duchowych, mają silne poczucie wsparcia ze strony Boga, często się modlą oraz biorą udział we mszy świętej, wyżej cenią sobie wartość zbawienia oraz Boga, co z kolei skutkuje większą ważnością wiary w posiadanym przez nich systemie wartości.

W przypadku zbawienia w bezpośrednim związku do tej zmiennej pozostawała wiara, życie wieczne oraz częstotliwość modlitwy, podczas gdy pozostałe zmienne religijne były z nią pośrednio związane. Świadczy to o tym, że powyższe zmienne pełnią pośredniczącą rolę pomiędzy pozostałymi aspektami religijności i ważnością wartości zbawienia.

Predyktorami ważności Boga była siła wiary religijnej, pozytywne religijne sposoby radzenia sobie ze stresem, wiara jako wartość oraz częstotliwość pobytu na mszy świętej. Pozostałe miary religijne, takie jak: częstotliwość przeżyć duchowych, wsparcie ze strony Boga, częstotliwość modlitwy, jak również zbawienie jako wartość były pośrednio związane z Bogiem jako wartością. Świadczy to o tym, że wśród studentów ważność zbawienia, częstotliwość przeżyć duchowych, wsparcie ze strony Boga oraz częstotliwość modlitwy są pozytywnie związane z siłą wiary religijnej, pozytywnymi religijnymi sposobami radzenia sobie, częstotliwością pobytu na mszy świętej oraz wiarą, czego konsekwencją jest duża ranga Boga w ich strukturze aksjologicznej.

Jedynym predyktorem wartości życia wiecznego była ważność wartości zbawienia, podczas gdy wsparcie ze strony Boga, jak również wiara pozostały w pośredniej relacji do tej zmiennej. Oznacza to, że doświadczanie wsparcia ze strony Boga oraz duża waga wiary mają odzwierciedlenie w dużej randze wartości zbawienia, co skutkuje tym, że w ich strukturze aksjologicznej wzrasta znaczenie wartości życia wiecznego.

Dowiedziano, że większość aspektów religijności studentów ma odzwierciedlenie w ich strukturze aksjologicznej, będąc bezpośrednio lub pośrednio związanymi z ważnością wartości religijnych, takich jak: wiara, Bóg, życie wieczne oraz zbawienie. W perspektywie otrzymanych rezultatów można mówić o zintegrowaniu poszczególnych elementów fenomenu religijności studentów wokół wartości religijnych, którymi są: wiara, Bóg, zbawienie czy życie wieczne. Potwierdza się, że dla religijnych studentów wartości religijne odgrywają istotną rolę. Poza wartościami religijnymi jedynymi świeckimi wartościami związanymi z wyróżnionymi aspektami religijności były dobroć i miłość erotyczna (zob. tabela 2). Zastosowane wskaźniki religijności były pozytywnie związane z dobrocią i negatywnie skorelowane z miłością erotyczną. Oznacza to, że dla badanych studentów religijność idzie w parze z ważnością dobroci jako wartości oraz z małym znaczeniem miłości erotycznej. Dobroć dla religijnych studentów rehabilitacji oraz fizjoterapii może być kojarzona z brakiem grzeszności oraz nienaganną moralnością, podczas gdy miłość erotyczna może być odbierana z perspektywy cielesności i postrzegana jako źródło grzechu. Dla wielu osób religijność stoi na straży przestrzegania zasad moralnych i w tym kontekście można starać się wyjaśnić otrzymane wyniki.

Postawa religijna badanych studentów wydaje się być spójna. Zgodnie z otrzymanymi rezultatami badani studenci dzielą się na dwie grupy, z których jedną stanowią

jednostki bardzo religijne, natomiast w skład drugiej wchodziły osoby mało religijne. Ci z nich, dla których wartości religijne są kluczowe w ich życiu, mają równocześnie silną wiarę, częściej doświadczają przeżyć duchowych, częściej się modlą, częściej uczestniczą we mszy świętej, częściej korzystają z pozytywnych religijnych sposobów radzenia sobie ze stresem oraz doświadczają silniejszego wsparcia ze strony Boga. Oznacza to, że w przypadku bardzo religijnych studentów religia ma charakter całościowy, przenikając wszystkie aspekty ich egzystencji. W przedstawionym kontekście bycie osobą religijną zakłada obecność treści religijnych w codziennym funkcjonowaniu zarówno poznawczym, motywacyjnym, jak i behawioralnym.

Brak wybiórczości i koherencja postawy religijnej zostały potwierdzone również w badaniach przeprowadzonych na innych populacjach, takich jak studenci Akademii Wychowania Fizycznego (Wnuk, 2008), pacjenci onkologiczni (Wnuk i in., 2010), czy osoby współzależnione (Wnuk i in., 2009).

We wszystkich z przytaczanych badań niezależnie od użytych pozytywnych wskaźników religijności zanotowano co najmniej umiarkowane wzajemne zależności nie mniejsze niż 0,5. Różnice dotyczyły tylko siły związków pomiędzy poszczególnymi elementami religijności.

Wśród studentów AWF większość zależności pomiędzy religijnością wewnętrzną, siłą wiary religijnej, częstotliwością przeżyć duchowych, pozytywnymi religijnymi sposobami radzenia sobie ze stresem, częstotliwością modlitwy oraz częstotliwością pobytu na mszy świętej miała dużą siłę (Wnuk, 2008). Związki poszczególnych aspektów religijności zanotowane u pacjentów onkologicznych były wyłącznie silne (Wnuk i in., 2010), natomiast wśród jednostek współzależnionych tylko korelacja pomiędzy siłą wiary religijnej i częstotliwością modlitwy była silna, podczas gdy pozostałe zależności miały umiarkowaną siłę (Wnuk i in., 2009).

Badania dowiodły, że poszczególne przejawy religijności mają odzwierciedlenie w hierarchii wartości studentów. Potwierdzono, że religijność studentów obu badanych kierunków ma zintegrowany i całościowy charakter. W ich przypadku bycie religijnym nie ogranicza się tylko do deklarowania dużej wiary w Boga, ale obejmuje dużą dynamikę pozostałych aktywności o charakterze religijnym. Na bazie zaangażowania w jeden element religijności studentów fizjoterapii oraz rehabilitacji można przewidzieć znaczne prawdopodobieństwo zaangażowania w jej pozostałe aspekty.

Przeprowadzone badania miały poprzeczny charakter, co powoduje, iż z otrzymanych rezultatów możemy wnosić tylko o współwystępowaniu pewnych zjawisk, natomiast nie pozwalają nam one rozpatrywać relacji pomiędzy nimi z perspektywy przyczynowo-skutkowej. Niezależnie od tego można z pewną dozą prawdopodobieństwa założyć, iż wśród studentów rehabilitacji i fizjoterapii poszczególne aspekty religijności mają pośrednie lub/ oraz bezpośrednio odzwierciedlenie w ich strukturze aksjologicznej. Inną wadą zrealizowanego projektu była zaskakująco niska rzetelność dwóch zastosowanych narzędzi badawczych. Szczególnie niska wydaje się rzetelność podskali dotyczącej pozytywnych religijnych sposobów radzenia sobie ze stresem w porównaniu do wcześniejszych badań, gdzie jej współczynnik rzetelności wyniósł $\alpha = 0,83$ (Wnuk, 2008) oraz $\alpha = 0,90$ (Wnuk, 2010).

Przedstawione badania miały wstępny charakter. Dalsza eksploracja fenomenu religijności w kontekście ważności wartości religijnych wśród innych populacji wydaje się być jak najbardziej zasadna i może prowadzić do interesujących wniosków.

Literatura cytowana

- Abbotts, J.E., Williams, R.G.A., Sweeting, H.N., West, P.B. (2004). Is going to church good or bad for you? Denomination, attendance and mental health of children in West Scotland. *Social Science and Medicine*, 58, 645-656.
- Baron, R.M., Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 1173-1182.
- Brzozowski, P. (1995). *Skala Wartości Schelerowskich – SWS. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Chatters, L.M. (2000). Religion and health: Public health research and practice. *Annual Review of Public Health*, 21, 335-367.
- Fiala, W.E., Bjorck, J.F., Gorsuch, R. (2002). The Religious Support Scale: construction, validation, and cross-validation. *American Journal of Community Psychology*, 30, 6, 761-786.
- Francis, L.J., Burton, L. (1994). The influence of personal prayer on purpose in life among Catholic adolescents. *Journal of Beliefs and Values*, 15, 2, 6-9.
- Klaassen, D.W., McDodald, M.J., James, S. (2006). Advance In study of religious and spirituals coping. W: P.T.P. Wong (red.) *Handbook of multicultural perspectives on stress and coping* (s. 105-132). New York: London: Springer.
- Kuczkowski, S. (1993). *Psychologia religii*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Lewis, Ch.A., Shevlin, M., McGuckin, C., Navratil, M. (2001). The Santa Clara Strength of Religious Faith Questionnaire: confirmatory factor analysis. *Pastoral Psychology*, 49, 5, 379-384.
- Loustalot, F., Wyatt, S.B., Boss, B., May, W., McDyess, T. (2006). Psychometric Examination of the Daily Spiritual Experiences Scale. *Journal of Cultural Diversity*, 13, 3, 162-167.
- Makselon, J. (1990). *Psychologia dla teologów*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.
- Pargament, K.I., Koenig, H.G., Perez, L.M. (2000). The many methods of religious coping: development and initial validation of RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 4, 519-543.
- Plante, T.G., Boccaccini, M.T. (1997a). Reliability and Validity of the Santa Clara Strength of Religious Faith Questionnaire. *Pastoral Psychology*, 45, 6, 429-437.
- Plante, T.G., Boccaccini, M.T. (1997b). The Santa Clara Strength of Religious Faith Questionnaire. *Pastoral Psychology*, 45, 6, 375-387.
- Poloma, M.M., Pendleton, B.F. (1991). The effects of prayer and prayer experiences on measures of general well-being. *Journal of Psychology and Theology*, 19, 71-83.
- Prężyna, W. (1988). *Wykłady z psychologii w KUL*. Lublin: RW KUL.
- Wnuk, M. (2008). Porównanie egzystencjalnych oraz religijno-duchowych aspektów funkcjonowania studentów oraz osób uzależnionych od alkoholu. *Roczniki Psychologiczne*, 11, 175-189.

- Wnuk, M., Hędzulek, M., Marcinkowski, J.T. (2009). Czy członkowie wspólnoty Al-Anon są bardziej religijni i częściej radzą sobie poprzez odwoływanie się do wartości religijnych niż studenci? *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 90, 4.
- Wnuk, M. (2009a). Właściwości psychometryczne Kwestionariusza Siły Wiary Religijnej dla populacji Anonimowych Alkoholików oraz studentów. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 90, 588-594.
- Wnuk, M. (2009b). Skala Codziennych Doświadczeń Duchowych jako wiarygodne i rzetelne narzędzie do mierzenia aktywności sfery duchowej. *Przegląd Religioznawczy*, 4, 234, 89-106.
- Wnuk, M., Marcinkowski, J.T., Hędzulek, M., Świstak-Sawa, S (2010). Religijno-duchowe korelaty siły nadziei oraz poczucia sensu życia pacjentów onkologicznych. *Psychoonkologia*, 1, 14-20.